

Лекція: «Теоретичні засади домашнього насильства як соціальної проблеми»

План:

1. Домашнє насильство: масштабність проблеми та її вплив на ситуацію у суспільстві.
2. Визначення понять «домашнє насильство», «соціальна проблема».
3. Методологічні підходи щодо створення програм з профілактики домашнього насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми свідчить про те, що науковці проблемам насильства в сім'ї, насильства щодо жінок, домашнього насильства приділяють значну увагу (В. Бондаровська, Т. Гупан, О. Кочемировська, Л. Козуб, Г. Лактіонова, Е. Ламах, Г. Мустафаєв, Л.Повалій, В. Соляр, І. Трубавіна та ін.). У науковій літературі насильство аналізується, переважно, по-перше, з позиції закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а по-друге, досліджуються причини, фактори виникнення, виявлення та подолання насильства щодо жінок та дітей, повноваження поліцейських під час запобігання насильству за ознаками статі на територіях ведення бойових дій, визначення загальних питань превентивного виховання з проблеми негуманної поведінки дорослих щодо дітей; виділення окремих аспектів профілактичної діяльності щодо подолання жорстокого ставлення до дітей, насильства щодо жінок, гендерного насильства.

Незважаючи на те, що в новому законі «Про запобігання та протидію домашньому насильству» актуальним постає питання комплексного інтегрованого підходу до державної політики у сфері запобігання та протидії цій соціальній проблемі, у свідомості сучасних фахівців ще не сформовано інтегративне мислення щодо вирішення цього питання. Крім того спостерігається різке збільшення обсягу закордонної інформації з гендерно-обумовленого насильства, яку необхідно систематизовано аналізувати, проте,

небагато фахівців здатні її ефективно адаптувати і творчо застосовувати в професійній діяльності.

Метою лекції є огляд теоретичних підходів щодо аналізу такої соціальної проблеми, як домашнє насильство з подальшим конструюванням модельної програми профілактичної роботи магістрів-психологів у напрямку запобігання домашнього насильства.

Домашнє насильство: масштабність проблеми та її вплив на ситуацію у суспільстві.

За даними дослідження, яке проводив Український центр соціальних реформ на замовлення UNFPA (Фонду ООН у галузі народонаселення), насильство щодо жінок має економічні наслідки і суму втрат для України у цьому напрямку підраховали у Фонді ООН у галузі народонаселення (UNFPA). За висновками фонду, ці витрати сягають десятків мільйонів доларів, а із врахуванням прихованого характеру проблеми вартість насильства у 20 разів більша за офіційну статистику. В Україні дві третини жінок-жертв насильства замовчують цю проблему[<https://www.radiosvoboda.org/a/28756601.html>] { <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-nasylstvo-proty-zhinok/30291028.html> }

За даними ООН, кожна третя жінка у світі стикається із домашнім насильством, як правило фізичним чи сексуальним. 70% загиблих насильницькою смертю жінок були вбиті колишніми або нинішніми партнерами.

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» значно розширено коло осіб та визначено 16 категорій людей, щодо яких може чинитися таке насильство. Станом на сьогодні, це не лише дружина, дитина, чоловік, а й колишнє подружжя, люди, які мають спільну дитину чи живуть у громадянському шлюбі, наречені, вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка) тощо. Якщо раніше за домашнє насильство була виключно адміністративна відповідальність, то з січня 2019 року на законодавчому рівні введено кримінальну відповідальність.

За кожен з видів насильства (психологічне, економічне, фізичне), які призвели до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, передбачена відповідальність за статтею 1261 Кримінального кодексу України.

Якщо узагальнити, покарання можуть бути такі: громадські роботи на строк від 150 до 240 годин, арешт на термін до шести місяців, обмеження волі на термін до п'яти років або позбавлення волі на термін до двох років.

Щодо четвертої форми, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» - сексуального насильства, то вона за наявності підстав кваліфікується за іншими статтями Кримінального кодексу України, зокрема як злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Оскільки йдеться виключно про домашнє насильство, то постраждалою особою може бути лише хтось один із подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

Для однозначного розуміння ситуації слід визначитися з основними теоретичними підходами до понять теми лекції. Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» Термін «соціальна проблема» за [3], «небажана ситуація, яка несумісна з цінностями більшості людей, згодних з тим, що потребуються дії для її зміни». Але для об'єктивності слід зазначити,

що існує декілька парадигм соціальної проблеми. У цій ситуації і методологія дослідження домашнього насильства як соціальної проблеми повинна виходити з багатогранності парадигм соціальної проблеми. Однією з них є так звана об'єктивістська парадигма, яка трактує соціальну проблему виключно як об'єктивну умову незалежно від того, усвідомлюється ця умова як проблема індивідами, яких вона стосується, чи ні [3]. У рамках цього підходу домашнє насильство розглядається як велика і зростаюча глобальна проблема охорони здоров'я [4]. У Міжнародних та національних документах проблема домашнього насильства пов'язана з проблемою насильства щодо жінок. У конвенціях підкреслюється, що насильство по відношенню до жінок – це ситуація, несумісна з цінностями індивідів, це порушення прав людини; стверджується, що необхідно діяти з метою зміни ситуації з насильством у сім'ї та суспільстві [5, с. 17]. Так, у [5, с. 21] підкреслено, що «ставлення, упередження, гендерні стереотипи та звичаї чи традиції, засновані на гендерній нерівності, впливають на моделі поведінки, що сприяють явищу насильства». Домашнє насильство в контексті цього підходу розглядається як вид насильства в першу чергу щодо жінок, дітей, людей похилого віку [2]. Під час розгляду домашнього насильства звертають особливу увагу на жінок – жертв насильства за гендерною ознакою. У цьому контексті важливого значення набуває визначення понять «гендер», «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою». За [5, с. 18], гендер – це «соціально закріпленні ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними жінкам і чоловікам»; «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою – це насильство, спрямоване проти жінки через те, що вона жінка (таке, як примусовий аборт, шкода здоров'ю» [5]. При цьому, на думку правозахисних організацій, можна використовувати таке визначення гендерного насильства, «яке стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є жінки. ...Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі» [6]. У

цій парадигмі використовується методологія системного підходу, структурнофункціонального, гендерного підходів. Системний підхід дозволяє авторам розглядати сім'ю як цілісність (систему), а насильство – як елемент її структури. Соціологічний аналіз домашнього насильства визначається існуючими протиріччями в системі відносин між подружжям, батьками і дітьми, що ведуть до виникнення жорсткого примусу при вирішенні конфліктних ситуацій в сучасній сім'ї. Насильство в сім'ї розглядається як деструктивний феномен у його динаміці. За структурно-функціональним підходом насильство розглядається як особлива форма взаємодії між соціальними суб'єктами, заснована на ієрархії, підпорядкуванні жорстким нормам, які виправдовують підпорядкування будь-якими способами. За гендерним підходом особливості поведінки індивідів пояснюються специфікою їх гендерного статусу, соціально-статевими ролями і суперечностями між ними, ототожнювання фізичної агресивності із мужністю, санкціонуванням права глави сім'ї поводитись з іншими членами сім'ї як із власністю [7]. Найбільш загальноприйнятною на сьогодні вважається теорія екологічних систем Урі Бронфенбренера, яка дозволяє розглядати проблему насильства на трьох рівнях: макро-, мезо- та макрорівні [8]. Суб'єктивістська традиція спирається на конструктивістський підхід дослідження проблеми домашнього насильства [9]. У рамках конструктивістського підходу суб'єкти визначають ситуацію насильства як «проблему для себе». Так, наприклад, соціологи досліджували роль комунікації, позитивного та негативного впливу на сприйняття суб'єктами такої проблеми, як «домашнє насильство» крізь призму телевізійних ток-шоу, жіночих журналів, політичних журналів з різноманітними тематиками. Дослідники зазначили, що існують серйозні перепони на шляху до досягнення поінформованості громадськості про широкий контекст насильства [10]. Дві ключові дискусії виникли з проблеми насильства в сім'ї в рамках конструктивістського підходу. Дискусія торкнулася двох основних тем. Перша тема була пов'язана з тим, хто здійснює насильство в сім'ї: чоловік або

жінка; друга тема розгорнулася стосовно статистики насильства по відношенню до жінок. У рамках цієї парадигми феміністське розуміння розглядає насильство як примусовий вплив на когось. Найбільш поширена класифікація видів насильства, заснована на характері насильницьких дій. Теорію «циклу насильства» розробила американська дослідниця, психолог Ленор Уолкер у 1979 році. У теорії циклу насильства виділяють три певні стадії: повторювані, руйнівні і ті що руйнуються у взаємовідносинах. Тривалість кожної стадії і їх періодичність варіюється в кожному окремому випадку. Патерни циклу насильства різні, але завжди повторюються, нарощуючи силу і частоту [11]. У рамках цієї парадигми виділяють дві основні групи суб'єктів: причетні до проблеми і залучені в проблему. Причетні до проблеми насильства в сім'ї, у свою чергу, поділяються на «жертв» проблеми, тобто тих, хто страждає від ситуації і усвідомлює це, і «носіїв» проблеми, які несуть проблему в собі і самі є проблемою для оточуючих, хоча можуть не розуміти і не визнавати цього. До проблеми залучені ті, хто змушений займатися сформованою проблемою насильства в сім'ї в силу професійних обов'язків, або займається нею добровільно, в силу своїх інтересів. До «професіоналів» відносяться, по-перше, «адміністратори», які зобов'язані приймати рішення щодо виниклої проблеми насильства в сім'ї; по-друге, представники «допомагаючих» професій. Вони, у свою чергу, можуть виступати як у ролі «незалежних експертів» з проблеми, так і в ролі «зацікавлених агентів», які намагаються вплинути на вирішення проблеми та співвіднести її зі сферою своїх професійних інтересів. І причетні до проблеми, і залучені до неї беруть участь у процесі проблематизації, тобто в життєвому циклі проблеми.

Проблематизація насильства в сім'ї в Україні пройшла кілька стадій, починаючи зі стадії її усвідомлення причетними до неї людьми, потім стадії суспільного визнання і легітимації і, нарешті, стадії інституціоналізації, тобто визначення соціальної політики з протидії насильства в сім'ї. Усі перераховані групи використовують різні стратегії в процесі проблематизації, які можна

виявляти й аналізувати та без врахування яких неможлива адекватна оцінка насильства в сім'ї як соціальної проблеми. Так само вона неможлива поза контекстом гендерної справедливості, на досягнення якої і має бути спрямовано вирішення такої соціальної проблеми, як насильство в сім'ї.

До процесу проблематизації насильства в сім'ї в українському суспільстві можуть бути залучені такі структури, як: Міністерство сім'ї, молоді та спорту, нині - Міністерство соціальної політики України, Міністерство внутрішніх справ, а також організації і програми, а саме: Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН, Міжнародний гуманітарний центр «Розрада», Громадська організація «Жіночий консорціум України», Всеукраїнська громадська організація «Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів», Громадська організація «Інформаційно-консультаційний жіночий центр», Національна «гаряча» лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна», Офіс координатора проектів ОБСЄ в Україні, Програма сприяння Парламенту, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, Національна кампанія «Стоп насильству», а також такі громадські організації м. Запоріжжя, як: «Центр громадсько-соціальних ініціатив», «Взаємодія». Водночас існує третій підхід – інтегративний. Інтегративна концепція вирішення такої соціальної проблеми, як насильство в сім'ї, спирається на інтеграцію мікро/мезо/макро підходів до її вирішення і на поєднання підходів класичної і акціоністської соціальної роботи. Вищеназвані підходи використовуються як взаємодоповнюючі один одного в моделі із запобігання домашньому насильству. Спираючись на виділені ознаки, можна ідентифікувати домашнє насильство як соціальну проблему, виділити її структуру, що складається з конкретної ситуації і визначається як проблема суб'єктів, і приступити до її аналізу. Так, наприклад, модель «Duluth» (DAIP – проект втручання проти домашнього насильства), розроблена у 1980 році, пропагує скоординований

підхід у рамках спільноти до боротьби з домашнім насильством, ставлячи в центр уваги безпеку жінок та дітей і вимагаючи від організацій працювати разом для захисту жертв, при цьому постійно притягуючи правопорушників до відповідальності за скоєне насильство або погане поводження шляхом втручання, яке дає їм можливість змінитися [12].

106 Педагогічні науки У новому законопроекті «Про запобігання та протидію домашньому насильству» актуальним стає питання гендерно зумовленого насильства в контексті порушення прав людини; комплексний інтегрований підхід до державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зосереджений на правах та інтересах осіб, які постраждали від такого насильства; суб'єктів, які реалізують заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, та засади взаємодії цих суб'єктів. Усі ці засади є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими. Реалізація цієї взаємодії здійснюється у формі спільних наказів, угод, інструкцій, договорів про співпрацю. Так, завданнями співпраці між міністерством соціальної політики України та міжнародним благодійним фондом «Українська фундація громадського здоров'я» є: удосконалення порядку взаємодії органів та закладів, на які покладено функції з питань запобігання та протидії насильству в сім'ї; розробка методичних матеріалів з питань підготовки соціальних працівників, які надають соціальні послуги особам, постраждалим від насильства в сім'ї, інших спеціалістів, які здійснюють роботу з попередження насильства стосовно жінок та дівчат; розробка тренінгової програми для жінок, які постраждали від насильства, з розвитку навичок соціально-психологічної адаптації; розробка корекційної програми для чоловіків, які вчиняють насильство в сім'ї; розробка та розповсюдження соціальної реклами з питань запобігання та протидії насильству в сім'ї [13]. Фахівцями, учасниками круглих столів, що відбулися у ЗНУ в останні роки, підкреслено, що організація запобігання та протидії насильству в сім'ї різними суб'єктами здійснюється через взаємодію державних і недержавних організацій, засобів масової інформації, сфери освіти. Отже, комплексний інтегративний підхід до

проблеми дозволяє розробити модель профілактики домашнього насильства для підготовки психологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»
URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
2. Голованова Т.П. Структурні компоненти та зміст підготовленості соціальних педагогів до організації просвітницької діяльності з попередження насильства в сім'ї. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2013. С.152-157.
URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vznu_ped_2013_3_25
3. Голованова Т.П. Теоретичні засади аналізу домашнього насильства як соціальної проблеми. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. № 1(26). С.106-112. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2016/2016-ped-1.pdf>
4. Фонд ООН у галузі народонаселення URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81>
5. Громадська організація «Ла Страда-Україна» URL: <https://la-strada.org.ua/>
6. МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» URL: (УФГЗ) <http://www.healthright.org.ua/news-by-hr/zapros huehmo-organizaciji-gromadyanskogo-suspilstva-do-uchasti-u-navchalnikh-vebinarakh-pidvishhennya-potencialu-neuryadovikh-organizacijj-shhodo-obiznanosti-z-pitan-genderno-zumovlenogo-ta-domashnogo/>

